

П. М. Леоненко

доктор економічних наук, професор, заслужений працівник освіти України, віце-президент ДННУ "Академія фінансового управління", Київ, Україна

В. М. Федосов

доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри фінансів ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана", Київ, Україна, fed_vmt@ukr.net

П. І. Юхименко

доктор економічних наук, професор, ректор Білоцерківського інституту економіки і управління ВНЗ "Університет "Україна", Біла Церква, Україна, bc-uu@mail.ru

**ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ АРХІТЕКТОНІКИ
ФІНАНСОВОЇ НАУКИ**

Анотація. У межах визначених авторами в попередній статті періодів розвитку фінансової науки як спеціалізованої галузі людського знання розкрито формування її загальної й національної архітекτονіки. З урахуванням новітніх вітчизняних і зарубіжних досліджень виокремлено й проаналізовано основні характеристики та особливості концепцій провідних представників економічної й фінансової думки. Показано взаємозв'язок формування загальної та національної архітекτονіки фінансової науки й соціально-економічного розвитку деяких країн. Проаналізовано еволюцію французької фінансової школи, її внесок у світову скарбницю фінансової науки. Висвітлено досягнення англійської класичної наукової школи фінансів у контексті політичної економії. Розкрито розвиток загального й особливого у сфері економічної та фінансової наук Німеччини. Доведено, що в межах фінансової концепції представників німецької фінансової школи сформувалася цілісна теорія державних фінансів, обґрунтовано взаємозв'язок фінансової, бюджетної політик держави та інституціональних чинників, а також, у найповнішому й довершеному вигляді, поняття інституту державного фінансового контролю. Розглянуто ключові напрями сучасної науки, які відіграють помітну роль у формуванні і здійсненні економічної та фінансової політик. У контексті особливостей соціально-економічного розвитку різних країн виокремлено два основних підходи до аналізу фінансових явищ і процесів – ліберальний, що представлений концепціями неокласичного мейнстріму (монетаризм, нова класична теорія тощо), та неліберальний, котрий передбачає трактування економічних і фінансових відносин із позицій інституціонально-інформаційних, еволюційних, нових кейнсіанських, посткейнсіанських та інших неортодоксальних теорій.

Ключові слова: фінансова наука, німецька камеральна наука, фізіократія, класична школа фінансів, неокласичний аналіз, кейнсіанський підхід, неінституціональні фінанси.

Літ. 45.

Petro Leonenko

Dr. Sc. (Economics), Professor, Honored Worker of Education of Ukraine, SESE "The Academy of Financial Management", Kyiv, Ukraine

Viktor Fedosov

Dr. Sc. (Economics), Professor, Emeritus of Science and Technology of Ukraine, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine, fed_vm@ukr.net

Petro Jukhimenko

Dr. Sc. (Economics), Professor, Bila Tserkva Institute of Economics and Management of the University "Ukraine", Bila Tserkva, Ukraine, bc-uu@mail.ru

FORMATION OF THE GENERAL AND NATIONAL ARCHITECTONICS OF FINANCIAL SCIENCE

Abstract. Within defined by the authors in a previous article periods of financial science as a specialized field of human knowledge revealed the formation of its general and national architectonics. In view of the latest domestic and foreign studies singled out and analyzed the main characteristics and features of the concepts of the leading representatives of the economic and financial thought. The relationship and create a common national architectonics financial science and socio-economic development of certain countries. The evolution of French financial schools, its contribution to the world treasury of financial science. Deals with the achievements of English classical scientific school finance in the context of the political economy. Reveals the development of general and especially in economic and financial sciences in Germany. It is proved that within the financial concept of financial representatives of the German school formed a complete theory of public finance, grounded relationship financial, budgetary policy and institutional factors, and, most comprehensive and refined form, the institution of state financial control. Considered key areas of modern science, which play a significant role in the formation and implementation of economic and financial policies. In the context of socio-economic characteristics of different countries singled out two basic approaches to the analysis of financial phenomena and processes – liberal concepts presented that mainstream neoclassical (monetarism, new classical theory, etc.) and illiberal, which involves the interpretation of economic and financial relations with the positions institutionalno- information, evolutionary, new Keynesian, post-Keynesian and other heterodox theories.

Keywords: financial science, German Desk science, Physiocrats, Classical School of Finance, neoclassical analysis, Keynesian approach, neo-institutional finance.

JEL classification: E60, H00.

П. М. Леоненко

доктор экономических наук, профессор, заслуженный работник образования Украины, вице-президент ГУНУ "Академия финансового управления", Киев, Украина

В. М. Федосов

доктор экономических наук, профессор, заслуженный деятель науки и техники Украины, заведующий кафедрой финансов ГВУЗ "Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана", Киев, Украина

П. И. Юхименко

доктор экономических наук, профессор, ректор Белоцерковского института экономики и управления ВУЗ "Университет "Украина", Белая Церковь, Украина

ФОРМИРОВАНИЕ ОБЩЕЙ И НАЦИОНАЛЬНОЙ АРХИТЕКТониКИ ФИНАНСОВОЙ НАУКИ

Аннотация. В рамках определенных авторами в предыдущей статье периодов развития финансовой науки как специализированной области человеческого знания раскрыто формирование ее общей и национальной архитектоники. С учетом но-

вейших отечественных и зарубежных исследований выделены и проанализированы основные характеристики и особенности концепций ведущих представителей экономической и финансовой мысли. Показана взаимосвязь формирования общей и национальной архитектуры финансовой науки и социально-экономического развития некоторых стран. Проанализирована эволюция французской финансовой школы, ее вклад в мировую сокровищницу финансовой науки. Освещены достижения английской классической научной школы финансов в контексте политической экономии. Раскрыто развитие общего и особенного в сфере экономической и финансовой наук Германии. Доказано, что в рамках финансовой концепции представителей немецкой финансовой школы сформировалась целостная теория государственных финансов, обоснована взаимосвязь финансовой, бюджетной политик государства и институциональных факторов, а также, в наиболее полном и совершенном виде, понятие института государственного финансового контроля. Рассмотрены ключевые направления в современной науке, которые играют заметную роль в формировании и осуществлении экономической и финансовой политик. В контексте особенностей социально-экономического развития разных стран выделены два основных подхода к анализу финансовых явлений и процессов – либеральный, представленный концепциями неоклассического мейнстрима (монетаризм, новая классическая теория и т. п.), и нелиберальный, предусматривающий трактование экономических и финансовых отношений с позиций институционально-информационных, эволюционных, новых кейнсианских, посткейнсианских и других неортодоксальных теорий.

Ключевые слова: финансовая наука, немецкая камеральная наука, физиократия, классическая школа финансов, неоклассический анализ, кейнсианский подход, неинституциональные финансы.

Наразі аналізу та розкриттю питань з історії розвитку фінансової думки приділяється дедалі більша увага з боку як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. На їхню думку, формування загального й національного у фінансовій науці в процесі її поступу має глибоке коріння. На кожному етапі свого розвитку фінансова наука поповнюється новими принципами, функціями, методами, механізмами, що потребує їх узагальнення та аналізу.

Окремі аспекти історії розвитку фінансової науки знайшли відображення в працях В. Л. Андрущенка, А. І. Базецької, Дж. Б. Баскіна, С. М. Голубки, К. В. Лопух, В. В. Небрат, В. П. Синчака, Т. В. Тучак, В. М. Фещенко, Й. А. Шумпетера, П. І. Юхименка та ін. [1–9]. Еволюції фінансових концепцій в умовах глобалізації присвячено праці Дж. А. Акерлофа, О. Г. Білоруса, Т. І. Єфименко, І. О. Луїної, К. М. Рейнхарт, К. С. Рогоффа, М. Спенса, Дж. Е. Стігліца, А. А. Чухна та ін. [10–19]. Аналіз праць названих та інших авторів [20–25] вказує як на поступ у вивченні актуальних проблем сучасних економічної й фінансової наук, так і на недостатню розробленість тематики їх історичного розвитку. До того ж варто врахувати різноманітність поглядів вітчизняних і зарубіжних дослідників на розв'язання багатьох докорінних питань фінансової теорії, закономірності формування загального та особливого в архітектоніці фінансової науки.

Автори статті мали на меті з урахуванням новітніх вітчизняних і зарубіжних досліджень розкрити процес становлення й розвитку загального та національного в архітектоніці фінансової науки, дослідити закономірності

й особливості її еволюції в різні наукові періоди, визначити та проаналізувати досягнення наукових фінансових шкіл.

Етап наукового (раціонального) розроблення фінансової думки (за нашою класифікацією третій у її розвитку) розпочався з другої половини XVIII ст. У цей час фінанси виокремлюються як самостійна наука, фундаментом якої вважають дослідження представників пізнього меркантилізму – німецьких учених-камералістів, англійських публіцистів і практиків, перехідних від меркантилізму до класики (Н. Барбон, Т. Мен та ін.), а також представників класичної політекономії – французьких фізіократів, англійських та італійських класиків.

Найпомітнішими постатями в німецькій фінансовій думці другої половини XVIII ст., що уособили її вихід на рівень самостійної, відокремленої від інших знань, фінансової науки, були Й. Г. Юсті (1717–1771) та Й. Зонненфельс (1732–1817). У праці “Основні початки поліції, торгівлі і фінансів” (1765), котра перекладена багатьма європейськими мовами, Й. Зонненфельс визначає фінансову науку як звід правил щодо справляння державних доходів вигіднішим для держави методом [26]. Він увів у науковий обіг поняття “*portio sacra*”, котрим позначав частку для необхідного утримання кожного громадянина, що не підлягає оподаткуванню, й таким чином заклав у фінансову науку ідею неоподаткованого мінімуму. У свою чергу, Й. Г. Юсті в книзі “Система фінансів” (1766) розглядає сутність фінансової науки в ширшому аспекті, аналізуючи не лише вчення про доходи та витрати, а й управління камеральними справами (тобто державним господарством), а також кредит і його вплив на розвиток держави. Ці дві праці заклали фундамент фінансової науки. Проте, оскільки Й. Г. Юсті вибудував загальну систему фінансової науки шляхом систематизації наявних фінансових концепцій, академік І. І. Янжул саме його назвав батьком фінансової науки [27, с. 85].

До кінця XVIII ст. фінансові питання розроблено ґрунтовніше як із практичної, так і теоретичної точки зору. Цьому сприяли, по-перше, поява нових теорій у галузі філософії, права й держави Ш. Монтескьє, Ж. Руссо, І. Канта; по-друге, розвиток нової науки про народне господарство, котра пов’язана з іменами фізіократів; по-третє, докорінні зміни в політичній, соціальній і економічній сферах під впливом буржуазних революцій та науково-технічного прогресу.

В цьому контексті слід відзначити французьку школу фізіократів Ф. Кене, А. Тюрго, В. Мірабо, чії ідеї істотно вплинули на поступ фінансової науки. Порушення й обґрунтування ними таких питань, як справедливність обкладання податком, джерела доходу, міра участі кожного у витратах держави тощо, сприяло розширенню спектра концепцій фінансової науки. Попри переважно скептичне ставлення представників цієї школи до концепції єдиного податку, вони є піонерами в розгляді проблем доходів, взаємозв’язку та взаємозалежності фінансів і народного господарства. У своїй знаменитій Економічній таблиці основоположник фізіократії Ф. Кене вперше порушив і розкрив питання про органічний взаємозв’язок оподаткування й народно-

господарського процесу [28, с. 242–279, 350–367, 451–488]. Саме представники цієї школи розпочали вивчення взаємозв'язку витрат і доходів та їх збалансованості.

Варто зауважити, що фінансова проблематика завжди посідала важливе місце в економічних теоріях. Про вплив податків, державного кредиту, держбюджету на економічне життя писали всі представники класичної політекономії, яка починається в Англії з В. Петті й Р. Кантільйона (у Франції – з П. Буагільбера) та завершується Дж. С. Міллем (у Франції – Ф. Бастіа).

Фінансова наука довгий час була частиною наукового поля політичної економії, в межах якої досліджуються окремі положення про фінанси, зокрема про непродуктивність витрат на управління державою та неприпустимість порушення ним “природного порядку”, тобто прав на свободу діяльності, власності й конкуренції. Втім, саме це сприяло науковому розумінню економічного підґрунтя фінансового господарства, великою мірою завдяки А. Сміту (1723–1790), котрий найбільшу, п'яту книгу праці “Дослідження про природу та причини багатства народів” (1776) присвятив фінансовому господарству та вченню про фінанси [29]. У цій частині А. Сміт не лише дав фінансовій науці досить вагоме природно-господарське обґрунтування, а й виклав учення про фінанси, що відповідало умовам і поглядам свого часу. Показово, що путівник по “Багатству народів” Й. А. Шумпетер (1883–1950) розпочав із аналізу саме п'ятої книги. “Майже самостійний трактат з державних фінансів”, “основа для всіх трактатів ХІХ ст. з цих питань”, причому “доти, доки не утвердився (насамперед у Німеччині) так званий соціальний підхід (оподаткування як інструмент соціальних реформ)” [9, с. 238] – так, на наш погляд, цілком заслужено, оцінив роль А. Сміта в галузі фінансової науки Й. А. Шумпетер.

У праці А. Сміта не вживаються категорії “фінанси” й “фінансове господарство”, проте це не завадило вченому виявити зв'язок між фінансами та народним господарством, залежність фінансового господарства від народного. На відміну від своїх попередників, він включає в народне багатство не одне, а три джерела – землю, працю та капітал, а також відповідні доходи, що й забезпечують державне господарство фінансовими ресурсами. Три розділи, присвячені фінансам, містять детальний аналіз державних витрат, доходів і боргів. А. Сміт розглянув функції держави в ринковій економіці з точки зору: 1) підтримки порядку в країні; 2) забезпечення зовнішньої безпеки; 3) фінансової діяльності. На його думку, допустимі тільки ті витрати, які відповідають інтересам суспільства, а державний кредит можна використовувати лише у воєнний час. Окрім того, він чіткіше сформулював принципи оподаткування (виведені в загальному вигляді Й. Г. Юсті), розглянув податки на землю, працю та капітал у їх взаємозв'язку.

В процесі аналізу витрат держави учений поділив їх на загальнозначимі для суспільства (на оборону й утримання державних інститутів), котрі покриваються за рахунок суспільних доходів, і такі, що забезпечують інтереси окремих осіб (на освіту, правосуддя тощо). Звідси виникла думка про поділ

державного й місцевого фінансового господарства та несправедливість покладення витрат на все суспільство в тих випадках, коли вони приносять користь лише його частині.

Поділ А. Смітом державних доходів на податкові й неподаткові, тобто від капіталів суб'єктів господарювання та від використання майна, що перебуває у власності держави, не втратив актуальності, а згадані ідеї вченого кардинально вплинули на господарське й фінансове життя європейських країн. Завдяки йому наука про фінанси стала окремою дисципліною, певні його рекомендації були покладені в основу формування інституціонального середовища функціонування фінансових систем різних країн. А. Сміт навчив оцінювати фінансову практику лише як шлях, засіб для напрацювання та перевірки загальних законодавчих принципів. Н. Ф. Мольєн, котрий став міністром фінансів за часів Наполеона Бонапарта й отримав ще маловідому тоді книгу А. Сміта від батька з настановою взяти до уваги погляди її автора, вважав, що останній “точно пояснює механізм суспільства подібно до Ньютона, який відкрив систему Всесвіту” [30, с. 7].

Видатний представник англійської класичної політекономії Д. Рікардо (1772–1823) продовжив творчий розвиток її основних положень і водночас фінансової науки. Як талановитий фінансист-практик, він набув чималий капітал і став членом парламенту, брав участь у дискусіях щодо грошової політики, протекціоністських законів про хліб. Особливої популярності Д. Рікардо принесла публікація праці “Начала політичної економії та оподаткування” (1817), де закладено підвалини нової теорії податків на основі вчення про трудову вартість, ренту й заробітну плату як джерела фіску.

Слід зазначити, що вже останні представники класичної політекономії та фінансів усвідомлювали неспроможність так званої невидимої руки ринку забезпечити подолання всіх проблем, а також неможливість для держави обмежуватися роллю нічного сторожа. Зокрема, Дж. Ст. Мілль (1806–1873) наголошував: “Без виконання державою низки додаткових функцій не можливий соціально-економічний прогрес” [31, с. 960]. До цих функцій віднесено участь держави у створенні інфраструктури, розбудові науки, соціально-не забезпечення, реформування приватної власності шляхом обмеження права спадковості тощо. До речі, в працях видатних українських учених-економістів другої половини XIX ст. – початку XX ст. (М. Х. Бунге, М. М. Алексеєнка, М. І. Тугана-Барановського, М. М. Соболева та ін.) усебічно висвітлено розвиток фінансових поглядів видатних західних фінансистів, зокрема, на такі основні категорії фінансів, як податки та оподаткування.

Відзначаючи внесок представників англійської класичної школи у фінансову науку, слід підкреслити, що втілення їхніх поглядів у життя через фінансову політику провідних країн світу кінця XVIII – початку XX ст. відображало цілі зростаючого нового класу – буржуазії. Основні принципи побудови економічних відносин – задоволення особистих інтересів, що в кінцевому підсумку збігаються із суспільними, та невтручання держави в господарське життя – дещо обмежували здійснення останньою витрат і опо-

даткування прибутку. Попри це, ідеї англійського спрямування фінансової науки дістали розвиток і поширення в працях економістів і фінансистів різних країн світу в різноманітних економічних школах і течіях. Тим самим було створено умови для виокремлення в першій чверті XIX ст. із політичної економії науки про фінанси (фінансової науки) в нерозривній єдності із фінансовим правом.

Терміни “фінансова наука” й “фінансове право” вживались як рівнозначні, а у фінансовій науці виділилося дві частини – економічна та юридична [27]. Оформлення юридичної частини в самостійну галузь (фінансове право в повному розумінні цього слова) відбулося значно пізніше та завершилося вже в радянський період історії фінансового права [32, с. 157], хоча питання розмежування цих частин порушувалося ще в дореволюційний час. Як відомо, основні положення для такого виокремлення сформулював А. Сміт у “Багатстві народів”. Видатний український учений, політеконом і фінансист М. Х. Бунге (1823–1895) наголошував, що А. Сміт, закладаючи підвалини свободи промисловості, “прийняв за вихідну точку *не інтереси відомого класу населення, а благо всіх і кожного*. У цьому плані вчення А. Сміта, що розвивало далі начало *laissez faire* та надавало йому більш раціональні засади, мало величезний вплив на заходи державного благоустрою. Нарешті, за А. Смітом залишається безперечна заслуга першої наукової обробки науки фінансів” [33, с. 26–28]. Щоправда, процес розмежування політичної економії (економічної теорії) та фінансів як двох самостійних наук у різних країнах мав власні хронологію і специфіку та ускладнювався ототожненням фінансової науки й фінансового права.

Англійська фінансова школа дала ширше визначення суспільних фінансів, до котрих окрім державних доходів і видатків стали відносити капітал, процес його нагромадження, кредитно-грошову систему. У сферу суспільних фінансів вводилася також спекуляція цінними паперами. За такого підходу фактично стерлися відмінності між окремими специфічними економічними категоріями – грошима, кредитом і фінансами та сферами їх функціонування. Широкий діапазон думок щодо термінологічного апарату фінансів, без уточнення й цільових функцій призначення, методів формування тощо, був, на переконання сучасних дослідників, наслідком метонімії¹. На думку представників англійської наукової школи фінансів, близькість таких дефініцій, як дохід, прибуток, капітал, до сфери фінансів уможливлювала віднесення їх до фінансових категорій.

Для Німеччини кінця XIX – початку XX ст., надто в умовах панування історичної школи (як і в деяких інших європейських країнах), було характерним поєднання загального й особливого в галузі економічної та фінансової наук. До загального належить насамперед те, що розвиток фінансової

¹ Метонімія – один із основних тропів у поетичній і звичайній мові, в основі якого лежить перенесення назви одного поняття на інше, що перебуває з ним у певному зв'язку; слово або вираз, вжиті таким чином (див.: Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2005. С. 664).

думки пройшов послідовно періоди всіх трьох класичних ситуацій і, таким чином, зазнав притаманних їм загальних впливів, а до особливого – своєрідне ставлення, по-перше, до вчення англійських класиків; по-друге, до визначення місця фінансової науки в системі знань; по-третє, до врахування інституціональних елементів. У кожному класичному періоді загальна картина вимальовувалася під впливом передусім соціально-економічного розвитку, класичної політичної економії, але набувала специфічних рис. У першій половині XIX ст. це було “критичне смітіанство” (Г. Гуфеланд, А. Г. Якоб, К. Г. Рау та ін.), у другій половині – “критичне рікардіанство” (А. Вагнер, Г. Дітцель, К. Діль та ін.), а в останній третині XIX ст. – на початку XX ст. у зв’язку з домінуванням нової (молодої) історичної школи на чолі з Г. фон Шмоллером – “своєрідна антикласика” (термін наш. – *Авт.*).

Саме тому в наукових дослідженнях представників німецької історичної школи, особливо нової (за термінологією Г. фон Шмоллера – історико-етичної), широко використовуються інституціональні елементи. В теоретичній і практичній площинах інституціональна специфіка нової (юної) німецької історичної школи знайшла своє відображення в діяльності очолюваного цим ученим Союзу соціальної політики (*Verein für Sozialpolitik*, 1872). Тож не випадково зазначена школа вважається предтечею (або одним із теоретичних джерел) інституціоналізму як напряму в економічній і фінансовій науці, становлення котрого у США відбувалося наприкінці XIX – на початку XX ст. Представники “старої” німецької історичної школи (Б. Гільдебранд, В. Рошер, К. Кніс та ін.) належали до “критичних смітіанців”, оскільки поділяли погляди англійських класиків на “природні”, тобто об’єктивні, економічні закони, але водночас віддавали перевагу історичному підходу.

Німецькі вчені представлені у фінансовій науці двома групами. До першої відносяться К. Т. Егеберг, Й. Лотц, К. Г. Рау, Ю. Соден та інші прихильники виокремлення науки про фінанси в особливу, самостійну частину економічного знання. Вони розглядали її як третю, завершальну складову політичної економії після власне вчення про теорію (законів) і прикладної економіки (економічної політики). Таке розуміння загальної структури політичної економії та місця в ній фінансової науки позначалося на побудові підручників із фінансів, найпопулярнішими з яких є “Основи фінансової науки” К. Г. Рау (7 видань) та “Курс фінансової науки” К. Т. Егеберга (18 видань у Німеччині, 2 видання російською мовою). Варто зауважити, що структура й логіка розгляду питань у галузі фінансів відображали тогочасні зміст і стан розвитку фінансової науки, її місце в класифікаціях економічних наук не лише в німецькому, а й у інших національних напрямках – англійському, італійському, українському, російському тощо [23].

До другої групи німецьких учених входять К. Баумштарк, К. Мальхус, Ш. Нейфорн, К. Умпенбах, І. Шьон, А. Якоб та ін. Вони розглядали науку про фінанси як особливу, самостійну науку, навіть протиставляли її політичній економії [33, с. 408]. Сфера функціонування фінансової науки поступово розширюється за рахунок фінансового господарства окремих громад.

Уперше місцеві фінанси до складу фінансів включає Л. фон Штейн (1815–1890). Він зробив спробу створити в системі фінансової науки повну наукову систему вчення про самоврядування [34, с. 65]. У дослідженнях ученого простежується мета визначити місце державного фінансового господарства в системі управління. Л. фон Штейн усебічно розглядає співвідношення фінансової науки та вчення про господарство держави, його принципи, а також значення самоврядних утворень (публічних союзів) у суспільному господарстві [35]. Розвитку фінансової науки великою мірою сприяли праці представника історичної школи, одного з лідерів катедер-соціалізму наприкінці XIX ст., видатного німецького фінансиста й політеконома А. Вагнера “Наука про фінанси” (1877–1902, у чотирьох томах), “Теоретична соціальна економія” (1907–1909, у двох томах); Г. Ф. Кнаппа “Нариси державної теорії грошей. Гроші. Грошова система” (1918); Г. фон Шмоллера “Народне господарство, наука про народне господарство та її методи” (1902), “Соціальне питання” (1918); Г. Дітцеля “Система державних позик” (1855).

А. Вагнера цілком слушно вважають одним із патріархів німецької фінансової науки, котрий відійшов від суто фіскального, камерального погляду на податки та намагався розглядати їх як складову проблем політичної економії з двох позицій – бюджетної (казни) й соціально-політичної. З другої позиції, податки є інструментом активного розподілу доходів. Тим самим у своїх поглядах учений піднявся від адміністративного, камерального підходу, що його й далі застосовували навіть у першій половині XIX ст., до фінансів, розгляду фіскальної проблематики як елемента економічної теорії. У його працях чітко визначено та розкрито спектр основних проблем фінансової науки, зокрема необхідність організації ефективного й належного фінансового контролю; встановлення балансу між державними потребами та національним продуктом. А. Вагнер уводить у обіг категорію “фінансова економіка”, під котрою розуміє державний бюджет, наголошує на втручанні держави в розподільчі й перерозподільчі процеси шляхом проведення податкової політики в інтересах більшості суспільства. При цьому учений розвинув окремі ідеї А. Сміта щодо податків, сформулювавши та згрупувавши основні принципи оподаткування, що подані в такій класифікації:

I. Етичні принципи обкладання: 1) всезагальність податків; 2) недоторканність особистої свободи при обкладенні податками та їх справлянні; 3) співрозмірність обкладання з платіжною спроможністю.

II. Принципи управління податками: 4) визначеність обкладання; 5) зручності обкладання й справляння для платників; 6) дешевизна справляння.

III. Народногосподарські (фінансово-політичні) принципи: 7) належний вибір джерел податків у розумінні якомога меншого утиску народного виробництва, кращої реалізації соціально-політичних цілей податку; 8) комбінація сукупності податків у таку систему, котра забезпечила б, за можливо-го дотримання вищезгаданих етичних принципів і принципів управління, достатність надходження та еластичність на всякий випадок надзвичайних державних потреб [36, с. 153].

У економічній і фінансовій літературі А. Вагнер відомий також завдяки відкриттю так званого закону зростаючого обсягу державної діяльності (відомий як закон Вагнера). Він виявив, дослідив і обґрунтував на прикладі фінансової аналітики нову закономірність: зростання державних видатків у розвинутих країнах відбувається значно швидше, ніж національного продукту. У свою чергу, збільшення особового споживання національного доходу, як наслідок індустріалізації, викликає скоріше розширення державної діяльності. Таким чином А. Вагнер задовго до Дж. М. Кейнса підвів економічну теорію і практику до розуміння нової, зростаючої ролі держави та об'єктивної потреби в державному втручанні, внаслідок чого його стали називати німецьким Кейнсом. Зазначене сприяло формуванню в межах фінансової концепції представників німецької фінансової школи цілісної теорії державних фінансів, обґрунтуванню взаємозв'язку фінансової, бюджетної політики уряду та інституціональних чинників, а також, у найбільш повному й завершеному вигляді, поняття інституту державного фінансового контролю.

Важливою віхою на шляху розвитку фінансової науки на третьому етапі стала маржиналістська наукова революція, що привела до заміни класичної парадигми неокласичною, ядром якої стали теорії граничної корисності, продуктивності тощо. Такі парадигмальні зрушення знайшли відображення у фінансових концепціях видатних учених Е. Сакса, Е. Селігмена та ін.

Отже, третій етап розвитку фінансової науки включав усі три класичні ситуації з відповідним домінуванням класичної й неокласичної фінансових шкіл. Він завершився на початку 1930-х років, що було пов'язано головним чином із докорінною зміною умов соціально-економічного поступу ринкової економіки. Відбувся перехід до нової, четвертої, класичної ситуації, зміст котрої полягав у формуванні кейнсіанства як окремого, самостійного напрямку в економічній і фінансовій науках та нової фінансово-економічної політики, що посіли визначне місце в теорії й практиці США та майже всіх країн Заходу. Помітну роль відіграли також світова економічна криза 1929–1933 рр., відома як Велика депресія, “Новий курс” президента США Д. Ф. Рузвельта, праці Дж. М. Кейнса “Трактат про гроші” (1930), “Загальна теорія зайнятості, процента і грошей” (1936), “Теорія зайнятості” (1937) і його послідовників, а отже, виникнення кейнсіанства та різних його варіантів. У найвідомішій книзі Дж. М. Кейнса “Загальна теорія зайнятості, процента і грошей” категорія “фінанси” взагалі не вживається, а податковій політиці, так званим соціальним інвестиціям і видаткам, що фінансуються за допомогою позик, приділено лише кілька сторінок. Однак його вихідна ідея щодо необхідності активного державного втручання для досягнення “ефективного попиту” безпосередньо стосується державних фінансів і фіскальної політики. Адже основним інструментом втручання держави в економічне життя є фінанси, оновлена за їхньою допомогою частина вартості національного продукту. Теорія видатного англійського економіста мала величезний вплив на розвиток фінансової науки й розроблення фіскальної політики практично в усіх розвинутих країнах світу протягом 1940-х – першої

половини 1970-х років. Цей напрям світової економічної думки визначив поступ економічної й фінансової наук на багато років уперед.

Фінансова концепція Дж. М. Кейнса ґрунтується на таких основних постулатах його загальної теорії:

По-перше, всі найважливіші проблеми капіталістичного розширеного відтворення, насамперед забезпечення повної зайнятості¹, потрібно розв'язувати в контексті попиту, що забезпечує реалізацію ресурсів, а не пропозиції ресурсів, як пропонували представники попередніх наукових економічних шкіл.

По-друге, капіталістична економіка більше не має можливостей для ефективного саморегулювання. В умовах усупільнення праці та капіталу втручання держави в економіку є неминучим. Державне регулювання може й повинне замінити (принаймні істотно доповнити) механізм автоматичного регулювання економіки за допомогою цін.

По-третє, кризи перевиробництва виступають на поверхні економічного життя як серйозний недолік споживчого попиту. Саме тому проблему загальної рівноваги в економіці слід розв'язувати з точки зору попиту. Для цього Дж. М. Кейнс запроваджує термін “ефективний попит”, котрий позначає рівновагу між споживанням і виробництвом, доходом та зайнятістю.

По-четверте, введення в науковий обіг і практику цього терміна уможливило повернення до макроекономічних агрегатних показників (національного продукту, національного доходу та ін.), від яких фактично відмовилися представники всіх пострікардіанських економічних шкіл. Таке повернення дало змогу з'ясувати, як функціонують економічна й фінансова системи в цілому, порушити та подолати низку проблем, пов'язаних із рухом усього потоку вартості, що виробляється, розподіляється і споживається. Тому Дж. М. Кейнса цілком слушно вважають основоположником макроекономіки.

По-п'яте, основним інструментом державного регулювання економіки виступає бюджетна політика. Тому на державний бюджет і фіскальну політику загалом покладалися завдання забезпечення повної зайнятості робочої сили та фінансування виробничого обладнання [37].

На основі положення про “ефективний попит” була переглянута вся фінансова теорія – відтоді її почали розглядати як складову теорії зайнятості та доходів, а фінансову політику – як невід'ємну частину економічної політики.

У трактатах Дж. М. Кейнса державні видатки – це головний важіль урядового втручання в економіку, формування “ефективного попиту” й подолання економічної кризи, котрий, забезпечений податками та позиками, повинен сприяти реалізації національного доходу. Важливим положенням кейнсіанської теорії, вперше введеним у науковий обіг, є таке: “податки – вбудовані стабілізатори”. Воно ґрунтується на функціональній залежності між національним доходом і податками: чим вищий рівень національного

¹ У сучасних умовах частка безробітних повинна становити від 3 до 6 % економічно активного населення.

доходу, тим більша сума податків має надійти до бюджету. Зазначене, на думку вченого, забезпечує автоматичну гнучкість економічної системи. Крім того, новою є ідея щодо необхідності зростання державних видатків, які фінансуються за допомогою позик. Послідовники Дж. М. Кейнса назвали це дефіцитним фінансуванням, тобто фінансуванням у борг; від цього часу з концепцією “здорових фінансів” класичної школи було остаточно покинчено.

З низки причин Й. А. Шумпетер не виокремив класичного періоду та класичної ситуації, пов'язаних із кейнсіанською науковою революцією другої половини 1930-х років. На наш погляд, є вагомі підстави розглядати як класичну ситуацію домінування у світовій економічній думці в 1950-х – середині 1970-х років кейнсіансько-неокласичного синтезу, розробленого представниками ортодоксального кейнсіанства (П. Самуельсон, Р. Хікс, Е. Хансен та ін.), а також зрілого синтезу (Л. Клейн, Ф. Модільяні та ін.). Модель Модільяні зберігала первісну структуру попередніх моделей неокласичного синтезу з урахуванням кривої А. Філіпса, але разом із тим показала багато каналів можливого впливу зовнішніх шоків і політики на економіку. Водночас визнавалась її придатність для віднайдення оптимальної політики, для демонстрації результатів структурних змін на фінансових ринках. Звідси професор О. Ж. Бланшар (США) зробив висновок: “На початку 1970-х років вважалося, що неокласичний синтез досяг великого успіху й намічена після війни програма досліджень переважно виконана”, водночас зауваживши, що із середини 1970-х років “неокласичний синтез бореться за виживання” [38, с. 623], оскільки з його позицій неможливо було пояснити негативні явища в розвитку економіки та фінансів і розв'язати теоретичну суперечність асиметричного підходу між припущеннями про надзвичайну раціональність економічних агентів і безсуб'єктність ринків. Загалом же відбувався перехід від етапу теоретичного й практичного домінування кейнсіанства до етапу переважання інших “синтезних” концепцій неокласичного напрямку.

Характерною рисою вітчизняних і зарубіжних досліджень фінансових концепцій на сучасному етапі розвитку є їх аналіз у динамічному поступі та еволюції. У зв'язку з цим науковці привертають увагу до неоднорідності тих самих напрямів економічної й фінансової наук, ускладнення їхньої структури та виокремлюють нові концепції. Наприклад, у складі кейнсіанства вирізняють ортодоксальне, нове, посткейнсіанство та ін., а монетаризму – класичний, неортодоксальний, глобальний монетаризм тощо¹.

Вважаємо цілком правомірним розглядати останню третину ХХ ст. – перше десятиліття ХХІ ст. як етап подальшої еволюції неокласики в сукупності її нових теорій (монетаризму, раціональних сподівань, економіки пропозиції, реального бізнес-циклу та ін.). Водночас у ХХІ ст. інтенсифікується розвиток теорій неінституціоналізму, що їх ряд учених вважає і складовою сучасного інституціоналізму, й утіленням (збагаченням, синтезом) неокласичних положень. Між тим, незважаючи на порівняно короткий період часу

¹ Докладніше див.: *Лопух К. В., Феценко В. М., Юхименко П. І.* Сучасний монетаризм: монографія / за заг. ред. П. І. Юхименка. Київ: ЦУА, 2015. С. 34–37.

домінування кейнсіанського напрямку в економічній та фінансовій науках, використання його положень на практиці було загалом успішним, а в сучасних умовах вплив його новітніх варіантів залишається істотним. Англomовне енциклопедичне видання з економіки “Новий Полгрейв” (1987) містить низку статей, у яких окрім аналізу питань розвитку економічної й фінансової наук наводиться історія поетапних переходів у їхніх межах, зокрема, приділено увагу пошукам так званого третього шляху (між лібералізмом і соціалізмом) за допомогою розроблення нових варіантів посткейнсіанства [38]. Представник цього напрямку Дж. Ігуелл (Великобританія) зазначив: “Нинішній безлад у макроекономічній теорії та практиці макроекономічного регулювання змушує замислитися: можливо, як говорив сам Кейнс, правильною є третя альтернатива” [38, с. 457].

Аналіз причин і наслідків зміни наукових парадигм, у т. ч. їх пріоритетності та впливу на економічну й фінансову політики, став загальним місцем у новітній вітчизняній і зарубіжній фінансово-економічній літературі, присвяченій переходу з другої половини 1970-х років на новий етап наукових досліджень. Проводячи аналогії між 1930-и й 1970-и роками, лауреат Нобелівської премії з економіки Дж. Стігліц наголосив: “До 1970 р. з’явилася нова проблема – інфляція, а також виросло нове покоління економістів. Проблемою 1930-х років була дефляція, тобто зниження цін. Для молодих економістів, які прагнули себе проявити, все це було стародавньою історією. Ще одна глибока рецесія видавалася їм чимось неймовірним. Той факт, що більшість післявоєнних економічних спадів пов’язані з посиленням кредитної політики Федеральної резервної системи, сприяв поглибленню забобонів консерваторів, котрі вважали, що будь-які відхилення від ідеальної схеми розвитку економіки спричинені діями уряду, а не збоями фінансового механізму”. Водночас Дж. Стігліц наводив інші погляди, що, на його думку, переконливо пояснювали відсутність повоєнних криз: “цьому сприяло загальносвітове визнання необхідності сильного регулювання” [16, с. 289].

Подібним чином зміну пріоритетів у економічній і фінансовій науках у повоєнний період трактував відомий американський учений, лауреат Нобелівської премії з економіки П. Кругман. “Кейнсіанство є великою реформацією економічної думки, – стверджував він. – Однак за ним прийшла контрреформація – між 1950 і 2000 рр. Ряд економістів відіграв важливу роль у потужному відродженні класичної політекономії, проте жоден із них не був настільки успішним, як Мілтон Фрідмен. Якщо Кейнс був Лютером, то Фрідмен став Ігнатієм Лойолою, котрий свого часу створив орден єзуїтів” [39]. П. Кругман провів аналогію між діями єзуїтів і послідовників М. Фрідмена щодо їх дисциплінованості, правовірності та дійшов висновку, що останні забезпечили “майже повний реванш і розгром кейнсіанської ересі”. Разом із тим він відзначав вихід на провідні позиції в науці представників чиказької школи монетаризму на чолі з М. Фрідменом: “До кінця ХХ ст. економісти класичної школи відвоювали майже всі колись втрачені панівні висоти, й головна заслуга в цьому належить Фрідмену” [40].

Теоретичною базою сучасного неоконсерватизму є неокласична доктрина, поступове відродження якої починається в 1950–60-х роках, а розквіт припадає на 1970–80-і. Ця течія відродилася, з одного боку, через посилення суперечностей ринкової системи господарства, з другого – як відображення кризи кейнсіанської теорії. Найвпливовіші теоретики неокласичної школи та їхні прибічники є опонентами теорії Дж. М. Кейнса. В 1970–80-і роки зіткнулися в дискусіях два основних напрями західної економічної думки. Кейнсіанський підхід до повного використання ресурсів і встановлення економічної рівноваги, що ґрунтується на “ефективному попиті”, важлива роль у досягненні котрого відведена державі, поступається місцем неокласичному, відповідно до якого приватний ринок, ринкове господарство не повинні обмежуватися державним втручанням, конкуренція створює кращі можливості для забезпечення економічної рівноваги. Концепцію “ефективного попиту” заміщує концепція “пропозиції ресурсів”. Підходи двох напрямів до економічної ролі заощаджень теж протилежні. За Дж. М. Кейнсом, останні визначаються інвестиціями, головним чином “схильністю до інвестування”, а згідно з теорією неокласиків – зрештою, зумовлюють рівень нагромаджень, капітальні вкладення та економічне зростання. Кейнсіанське тлумачення рівня безробіття як залежного від попиту й примусового відкидається, безробіття проголошується добровільним. Представники кожного з теоретичних напрямів, що розглядаються, пропонують власні практичні рекомендації в галузі економічної й фінансової політик. Відмінності між економічними доктринами зумовили різні підходи до методів регулювання господарської системи. Слід наголосити, що йдеться тільки про зміну методів, у жодному разі не про докорінну зміну поглядів на економічні функції держави чи державне втручання (наприклад, захист всеохоплюючого централізованого планування економіки або повне скасування державного втручання). Зміна в методах регулювання пов’язана насамперед із кардинальною переорієнтацією пріоритетів бюджетної та податкової, кредитної й грошової політик.

Сучасна неокласика надає особливого значення монетарній політиці, оскільки зростання інфляції загрожує формуванню норми нагромадження й прибутку. Відомим представником сучасного монетаризму є М. Фрідмен (1912–2006) – провідник чиказької наукової школи, автор грошової теорії, яку в західній літературі нарекли консервативною контрреволюцією. Відповідно до теорії М. Фрідмена, державне втручання слід обмежити грошовою сферою. На його думку, необхідно проводити таку грошову політику, котра створюватиме сприятливі умови для економічної активності [6; 38, с. 553–565]. Як зазначають сучасні дослідники, виправити недоліки ринкової економіки на основі теоретичних поглядів сучасної монетаристської школи неможливо, хоча при цьому окремі з них залишаються дієвими на практиці [6, с. 130, 131]. Сфера грошового обігу є вторинною, вона віддзеркалює стан реального виробництва. Монетаристська економічна політика ґрунтується на тезі, що рух національного доходу, зайнятості, цін, сальдо платіжного балансу залежить від кількості грошей у обігу. Проте регулювання грошової маси,

запропоноване М. Фрідменом, не може змінити процесу розширеного відтворення, його закономірностей.

Неокласики, в т. ч. монетаристи, розробляють довгострокові програми державного втручання, але водночас негативно ставляться до короткострокових планів, зосереджених на кон'юнктурних проблемах. Тому вони критикують один із запропонованих варіантів кейнсіанської політики державного втручання – політику “точного налаштування”, котра залежить від кон'юнктурних, короткострокових обставин. Фінансова політика такого типу має змінюватися за перших ознак початку кризи чи похвалення, тобто залежно від фази циклу. Постійне запізнення на практиці державних заходів призводило до негативного результату: заходи, призначені для кризової фази, здійснювались у фазі піднесення. Таким чином, політика “точного налаштування” може не лише не досягти своєї мети, а й посилити економічний розлад. Тому неокласики запропонували розробляти довгострокову стратегію з метою реалізації стабільної фінансової політики, вважаючи її, відсутність різних реакцій на кожне циклічне зрушення кращим способом як пом'якшення самих коливань у довгостроковій перспективі, так і обмеження ролі держави й забезпечення вільної ринкової системи.

Фінансова політика, згідно з теоріями Дж. М. Кейнса та його послідовників, повинна мати антикризовий і антициклічний характер. Під впливом змін, в умовах суспільного відтворення в епоху науково-технічної революції на перший план виступають стратегічні завдання відповідної трансформації структури економіки. У зв'язку з цим постала потреба в перегляді фінансової стратегії щодо формування фонду нагромадження. Економічна стратегія американських адміністрацій була спрямована, зокрема, на виконання довгострокових програм структурної перебудови промислового виробництва на базі наукоємної техніки ХХІ ст. Такі програми, на думку їхніх неоконсервативних авторів, розраховані на можливість, а в низці випадків – необхідність і бажаність економічних криз. Як зазначав М. Фрідмен, економічні спади здатні відігравати позитивну роль, оскільки “оздоровлюють” господарство, сприяють “вимиванню” низькорентабельних підприємств, обмежують вимоги профспілок щодо підвищення заробітної плати [6; 38]. Грошова й підпорядкована їй фіскальна політика мають бути спрямовані проти інфляції, а не криз, на противагу твердженням послідовників Дж. М. Кейнса. Відповідно, фіскальна політика, котра проводилася протягом трьох десятиліть у США та Великобританії за рекомендаціями кейнсіанців, піддавалася різкій критиці з боку неокласиків. Відомий представник неоавстрійської школи, лауреат Нобелівської премії з економіки Ф. А. фон Хайек навіть звинуватив Дж. М. Кейнса в розвитку інфляції, проголосивши його носієм соціалістичних ідей [41, с. 181]. Проте суперечності між кейнсіанцями та неоконсерваторами не варто перебільшувати, як і вважати їхні погляди взаємовиключними.

Розбіжності в поглядах кейнсіанців і неоконсерваторів на податки впливають із відмінностей у їхніх загальних теоріях. Кейнсіанська податкова теорія розвивалася з умов попиту, забезпечення інвестицій достатніми за-

ощадженнями. Податки розглядались як вбудовані в економічну систему механізми гнучкості, що амортизують кризові процеси. Вони набували певного демократичного забарвлення у зв'язку із завданням забезпечити розподіл податкового тягара відповідно до доходів, підтримувати зайнятість через досягнення “ефективного попиту”. А неокласики виходять із забезпечення пропозиції ресурсів і достатності заощаджень, звідки походить вимога значного зниження загального рівня податків. Теорії неокласиків стали основою податкової політики США й Великобританії, а потім і більшості країн із розвинутою ринковою економікою. У Сполучених Штатах податкові реформи 1980-х років проводилися за неокласичними рецептами та були націлені головним чином на зменшення податків на платників зі “схильністю до заощадження”, тобто скорочення податків, покладених на прибуток. Це цілком узгоджується з вимогами неокласиків про “здорові фінанси”, тобто бездефіцитний бюджет. Стосовно державних видатків слід зазначити, що їх абсолютне й відносне зростання в 1950–60-і й у першій половині 1970-х років розглядається представниками неокласичної теорії як одна з причин порушення економічної стабільності та обмеження вільного підприємництва. Американські економісти, прибічники теорії монетаризму, обґрунтовуючи обмеження державного втручання, хотіли насамперед зменшити державні видатки. У Великобританії представники монетаризму доводять наявність потреби в скороченні “державного тягара”, покладеного на приватну власність, піднесенні значення ринку та приватної ініціативи.

Реакцією на неспроможність кейнсіанського напрямку в науці адекватно відповісти на виклики, що виникли в соціально-економічному розвитку на початку 1970-х років (світова економічна криза, стагфляція, структурні кризи світового капіталістичного господарства, крах Бреттон-Вудської системи міжнародних розрахунків та ін.), стало його оновлення. Представники цього напрямку, з одного боку, вважали, що мала місце плутана, безвідповідальна гра кейнсіанців із працею “Загальна теорія зайнятості, процента і грошей”, і якраз помилкове її розуміння й таке саме застосування в практиці державного регулювання “завдало величезної шкоди економічному розвитку, політичній системі, прогресу та стабільності” [42, с. 87, 88]. З другого боку, вони визнавали невідповідність помилкового тлумачення теорії кейнсіанства реальності, насамперед “безпорадність і непридатність подібних уявлень для економічної політики” [42, с. 91].

У зв'язку з цим професор Пенсільванського університету С. Вайнтрауб констатував, що непокірنا дійсність швидше, ніж логічні докази, змогла підірвати колись високий авторитет кейнсіанства. За його словами, “біди “стагфляції” та “слампфляції”, які так сильно вразили західні країни з їхньою ринковою економікою (а також Японію й Австралію), зруйнували струнку будівлю класичного кейнсіанства, залишивши її в розвалинах. Віднині з “кейнсіанською революцією” було покінчено” [42, с. 92].

Водночас прихильникам кейнсіанської теорії був притаманний стриманий оптимізм щодо перспектив її розвитку. На думку С. Вайнтрауба, рекон-

струкція цієї системи мала наблизити аналіз до того, про що Дж. М. Кейнс намагався сказати й що надто багато кейнсіанців відмовлялися зрозуміти. На цій підставі професор висловив надію на швидке відродження кейнсіанської теорії, адже, на його думку, “суворі вирoki виносилися здебільшого без достатніх підстав” [42, с. 117].

Чотири десятиліття по тому світ накрила глобальна фінансово-економічна криза. Відповідальність за неї поклали на ринковий фундаменталізм неоконсервативного тлумачення. У свою чергу, такий хід подій дав додатковий поштовх процесу “реконструкції” кейнсіанства, специфічним чином підтвердивши попередні оптимістичні сподівання його представників.

У межах переходу від четвертого до п'ятого етапу розвитку економічної й фінансової наук важливе місце посіли трактування питань співвідношення мікро- й макроекономіки. Наприкінці 1970-х років С. Вайнтрауб констатував протиприродне розлучення кейнсіанської макроекономічної теорії з мікроекономічною теорією. Разом із тим він говорив про можливість поєднання мікро- й макроекономіки на засадах оновленого кейнсіанства [42, с. 102]. Реалізацією однієї з таких можливостей С. Вайнтрауб разом із П. Девідсоном, М. Флеймінгом та ін. вважав альтернативну версію кейнсіанства – концепцію сукупного попиту й сукупної пропозиції [42, с. 111–114].

На думку багатьох учених, мікроекономіка, котра приділяла основну увагу поведінці фірм, і макроекономіка, що займалася поведінкою економіки загалом, у повоєнний період розійшлися в різні боки та стали окремими дисциплінами. Кожна з них послуговувалася власними моделями, що приводило до неоднакових висновків. Так, у неокласичних моделях мікроекономіки поняття “безробіття” взагалі не існувало, тоді як у кейнсіанській макроекономіці воно вважалося першочерговою проблемою. В постулатах макроекономіки підкреслювали ефективність ринків, а в мікроекономіці – нераціональне використання ресурсів у періоди рецесій і депресій. Дж. Стігліц стверджував: “До середини 1960-х років і спеціалісти з мікроекономіки, і їхні колеги, котрі займалися макроекономікою, зрозуміли, що наявність такої дихотомії свідчить про незадовільний стан справ. Обидві сторони хотіли запропонувати єдиний підхід” [16, с. 307, 308].

Опоненти неокласичного підходу до критики кейнсіансько-неокласичного синтезу мікро- й макроаспектів сучасної теорії (Дж. Акерлоф, Д. Канеман, М. Спенс, Дж. Стігліц та ін.) сформуливали різні варіанти іншого наукового напрямку – нового кейнсіанства. На їхню думку, проблема розриву мікро- та макроаналізу була спричинена застосуванням спрощених мікроекономічних моделей і багатьма нереальними припущеннями. Звідси випливало таке спростування ринкового фундаменталізму сучасних антикейнсіанців: “Дослідження, проведені протягом останніх трьох десятиліть, показали, що неокласична модель, на основі якої проводять аналіз представники чиказької школи (тобто послідовники й прихильники монетарної теорії М. Фрідмена. – *Авт.*), була просто ненадійною” [16, с. 309].

Економічні та фінансові концепції нового кейнсіанства Дж. Стігліц викремив у дві основні групи (течії). Перша узгоджується з більшістю неокласичних припущень, але з одним важливим винятком щодо жорсткості заробітної плати й цін (тобто, наприклад, щодо неможливості їх зниження в разі наявності надлишкової пропозиції робочої сили, або безробіття). За протилежного припущення, тобто більшої гнучкості заробітної плати та цін, “економіка була б ефективною, а її учасники поводитися б відповідно до стандартної неокласичної моделі” [16, с. 310].

У нормативній частині своїх концепцій представники обох течій нового кейнсіанства, на думку Дж. Стігліца, істотно відрізнялись один від одного [16, с. 311]. Проте очевидно, що в цьому випадку множинність політичних рекомендацій утруднює розв’язання проблеми вибору серед них при розробленні та практичній реалізації економічної й фінансової політик. До того ж існує більш загальна та глибока проблема вибору між останніми варіантами оновленої неокласики й різновидами нового кейнсіанства та неоінституціоналізму.

Підсумовуючи викладене, доходимо таких висновків:

З початком формування національних держав у Європі поряд із теоретичними напрямками у фінансовій науці стають помітними етнічні особливості (національні лінії) в трактуванні фінансових відносин, систем і господарства, а з часом – зміни пріоритетів у дослідженнях. Розроблення питань співвідношення національного та світового (глобального) стає важливою частиною фінансової науки.

Виділення А. Смітом у останній третині XVIII ст. у складі політичної економії її окремої частини – науки про фінанси – започаткувало процес розгляду останньої як відособленої наукової дисципліни, предметом котрої є державні фінанси (Й. Г. Юсті, Й. Зонненфельс, К. Рау, А. Косса та ін.); як складової політичної економії (А. Сміт, Д. Рікардо та ін.) або правових наук, зокрема фінансового права (І. І. Янжул, І. Т. Тарасов, І. Х. Озеров, В. О. Лебедев та ін.); як специфічної самостійної галузі знання. З баченням фінансової науки як самостійної наукової дисципліни в системі економічних наук тісно пов’язане розширення об’єктного й предметного полів дослідження фінансами місцевих союзів (А. Штейн, Е. Селігмен, Ф. Нітті та ін.), корпоративними фінансами (Г. Кінг, В. Лох, М. Дженсен, К. Сміт та ін.) і особистими фінансами (К. Плен, М. Кантер та ін.).

Одна з характерних рис розгляду розвитку світової фінансової науки полягає у виділенні як специфічної частини фінансової науки загалом та фінансової історії зокрема компаративного (порівняльного) аналізу еволюції фінансових відносин і фінансової науки. В ньому вирізняються два основних підходи до дослідження цих явищ і процесів: ліберальний, представлений концепціями неокласичного мейнстріму (монетаризм, нова класична теорія та ін.), і неліберальний, що охоплює трактування економічних і фінансових відносин із позицій інституціонально-інформаційних, еволюційних, нових кейнсіанських, посткейнсіанських та інших неортодоксальних теорій.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В. Л., Тучак Т. В. Морально-етичні імперативи податків та оподаткування (західна традиція): монографія. Київ: Алерта, 2013. 384 с.
2. Андрущенко В. Л., Тучак Т. В. Податкова держава: монографія. Київ: Алерта, 2016. 304 с.
3. Базецкая А. И. Исторический аспект формирования и развития финансовой системы: монография. Харьков: ХНУГХ, 2015. 110 с.
4. Baskin J. B., Miranti, P. J., Jr. A History of Corporate Finance. Cambridge: United Kingdom University Press, 2005. P. 29–54. URL: <https://www.google.com.ua/?lon=18espv=2#q=Baskin+s+A+History+ofcorporate+finance+Cambridge%2c+2003>.
5. Голубка С. М. Інституціалізація фінансового господарства України: історична ретроспектива. Київ: ДННУ “Акад. фін. упр.”, 2013. 453 с.
6. Лопух К. В., Феценко В. М., Юхименко П. І. Сучасний монетаризм: монографія / за заг. ред. П. І. Юхименка. Київ: ЦУА, 2015. 272 с.
7. Небрат В. В. Еволюція теорії державних фінансів в Україні: монографія / ДУ “Ін-т економіки та прогнозування НАН України”. Київ, 2013. 584 с.
8. Синчак В. П. Еволюція наукової думки в оподаткуванні та її реалізація в податкових системах: монографія. Київ; Хмельницький: ХУУП, 2006. 294 с.
9. Шумпетер Й. А. История экономического анализа: в 3 т. / пер. с англ. под ред. В. С. Автономова. СПб.: Экон. шк., 2001. – Т. 1: LXI, 494 с.; Т. 2: VIII, 454 с.; Т. 3: X, 678 с.
10. Akerlof G. A., Shiller R. J. Animal Spirits. How Human Psychology Drives the Economy, and Why It Matters for Global Capitalism. Princeton; Oxford: Princeton University Press, 2009. 248 p.
11. Білорус О. Г. Економічна глобалістика. Світ-система глобалізму: монографія. Київ: Ун-т “Україна”, 2016. 563 с.
12. Єфименко Т. І. Актуальні проблеми трансформації фінансово-економічних теорій в умовах глобальних змін. *Фінансова глобалізація і євроінтеграція* / за ред. О. Г. Білоруса, Т. І. Єфименко; ДННУ “Акад. фін. упр.”. Київ, 2015. С. 13–29.
13. Розвиток державних фінансів України в умовах глобалізації: кол. моногр. / Луїна І. О. та ін.; за ред. І. О. Луїної; ДУ “Ін-т економіки та прогнозування НАН України”. Київ, 2014. 296 с.
14. Reinhart C. M., Rogoff K. S. This Time Is Different: Eight Centuries of Financial Folly. Princeton: Princeton University Press, 2009. 512 p.
15. Spence M. The Next Convergence: The Future of Economic Growth in a Multispeed. N. Y.: Farrar, Straus and Giroux, 2011. 296 p.
16. Stiglitz J. E. Freefall: America, Free Markets, and the Sinking of the World Economy. N. Y.; London: W. W. Norton Company, 2011. 443 p.
17. Stiglitz J. E. The Euro. How a Common Currency Threatens the Future of Europe. N. Y.; London: W. W. Norton Company, 2016. 416 p. URL: <https://www.amazon.com/Euro-Common-Currency-Threatens-Future/dr/03932540zx>.
18. Stiglitz J. E. The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future. N. Y.; London: W. W. Norton Company, 2012. 307 p.
19. Чухно А. А. Вибрані праці: у 2 т. / передм. Л. В. Губерського, Т. І. Єфименко. Київ: ДННУ “Акад. фін. упр.”, 2012. – Т. 1: 557 с.; Т. 2: 480 с.
20. Беу О., Лісовенко В. Еволюція наукових концепцій державного боргу. *Ринок цінних паперів*. 2014. № 1–2. С. 11–20.
21. Kahneman D., Tversky A. Prospect Theory: An Analylsis of Decision Under Risk. *Econometrica*. 1979. Vol. 47. P. 263–291. URL: <http://www.albacharia.ma/xmlui/bitstream/handle/123456789/31987/kahnmtversky.pdf?sequence=1>.
22. Супрун Н. А., Боднарчук Т. Л. Еволюція концептуальних засад доктрини протекціонізму. *Економічна теорія*. 2013. № 4. С. 66–77.
23. Фінанси. Бюджет. Податки: національна та міжнародна термінологія: у 3 т. Т. 1 / за ред. Т. І. Єфименко, А. І. Мярковського; ДННУ “Акад. фін. упр.”. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ, 2013. 728 с.

24. Фінансова думка України: у 3 т. Т. 1 / Юхименко П. І. та ін.; за ред. В. М. Федосова. Київ: Кондор, 2010. 734 с.
25. Хохуляк В. В. Віхи становлення науки фінансового права: монографія. Одеса: Фенікс, 2014. 388 с.
26. Зонненфельс І. Начальные основы полиции или налогообложения / пер. с нем. М.: Универ. тип., 1787. 318 с.
27. Янжул І. І. Основные начала финансовой науки: учение о государственных доходах. М.: Статус, 2002. 555 с.
28. Кенэ Ф., Тюрго А. Р. Ж., Дюпон де Немур П. С. Физиократы. Избранные экономические произведения / предисл. П. Н. Ключин; пер. с франц., англ., нем. М.: Эксмо, 2008. 1200 с. (Антология экономической мысли).
29. Сміт А. Добробут націй. Дослідження про природу та причини багатства народів. Київ: Port Royal, 2001. 594 с.
30. Безобразов В. П. О влиянии экономической науки на государственную жизнь в современной Европе. СПб.: Тип. Имп. акад. наук, 1867. 71 с.
31. Милль Дж. Ст. Основы политической экономии с некоторыми приложениями к социальной философии / пер. с англ.; биограф. очерк М. И. Туган-Барановского. М.: Эксмо, 2007. 1040 с.
32. Котляревский С. А. Финансовое право СССР. Л.: Госиздат, 1926. 157 с.
33. Бунге Н. Х. Очерки политико-экономической литературы. СПб.: Тип. Киршбаума, 1985. 465 с.
34. Штейн Л., фон. Учение об управлении и право управления с сравнением литературы и законодательств Франции, Англии и Германии. СПб.: Изд-во А. С. Гиероглифова, 1874. XIV, 584 с.
35. Штейн Л., фон. Финансовая наука. Вып. 1: Государственное хозяйство / пер. с нем. под ред. А. П. Субботина. СПб.: Тип. Северного типограф. агентства, 1885. 53 с.
36. Болдырев Г. И. Подходный налог на Западе и в России. Л.: Изд-во Северо-западного пробюро ВСНХ, 1924. 274 с.
37. Кейнс Дж. М. Трактат про грошову реформу. Загальна теорія зайнятості, процента та грошей. Київ: Основи, 1999. 189 с.
38. Экономическая теория / под ред. Дж. Итуэлла, М. Милгейта, П. Ньюмена; пер. с англ.; под науч. ред. В. С. Автономова. М.: ИНФРА-М, 2004. XII, 931 с.
39. Krugman P. The Return of Depression Economics and the Crisis of 2008. N. Y.: W. W. Norton, 2008. 224 p. URL: <https://www.google.com.ua/webhp?ie=UTF-8&rct=j#q=Krugman+P.+The+Return+of+Depression+Economics+and+the+Crisis+of+2008.+%2F+P.+Krugman.+--+New+York:+W.+W.+Norton%2C+2008.+%E2%80%94+224+p&>.
40. Krugman P. Who Was Milton Friedman? *The New York Review of Books: from the February 2007 ISSUE*. 15 p. URL: <https://www.google.com.ua/webhp?ie=UTF-8&rct=j#q=Krugman+P.+Who+Was+Milton+Friedman+%2F+P.+Krugman+%2F%2F+The+New+York+Review+of+Books.+%E2%80%93+15.02.2007.&>.
41. Хайек Ф. А. фон. Дорога к рабству / пер. с англ. М.: Новое изд-во, 2005. 264 с. (Б-ка Фонда "Либеральная миссия").
42. Современная экономическая мысль / пер. с англ. М.: Прогресс, 1981. 816 с.

References

1. Andrushhenko, V. L., Tuchak, T. V. (2013). *Moral'no-ety'chni imperaty'vy' podatkov ta opodatkuвання (zakhidna trady'ciya)* [Moral and ethical imperatives of taxes and taxation (Western tradition)]. Ky'yiv: Alerta [in Ukrainian].
2. Andrushhenko, V. L., Tuchak, T. V. (2016). *Podatkova derzhava* [Tax state]. Ky'yiv: Alerta [in Ukrainian].
3. Bazeckaya, A. I. (2015). *Istoricheskij aspekt formirovaniya i razvitiya finansovoj sistemy'* [The historical aspect of the formation and development of the financial system]. Khar'kov: KhNUGKh [in Russian].

4. Baskin, J. B., Miranti, P. J., Jr. (2005). *A History of Corporate Finance*. Cambridge: United Ringdom University Press. Retrieved from <https://www.google.com.ua/?lon=18espv=2#q=Baskin+s+A+History+of+corporate+finance+Cambridge%2c+2003>.
5. Holubka, S. M. (2013). *Instytutualizaciya finansovoho hospodarstva Ukrayiny' (istorychna retrospektyva)* [Institutionalization of the financial sector of Ukraine (historical retrospective)]. Ky'yiv: DNU "Akademiya finansovoho upravlinnya" [in Ukrainian].
6. Lopukh, K. V., Feshhenko, V. M., & Yukhy'menko, P. I. (2015). *Suchasnyj monetary'zm* [Modern monetarism]. Ky'yiv: CUL [in Ukrainian].
7. Nebrat, V. V. (2013). *Evoluciya teorii derzhavny'kh finansiv v Ukrayini* [Evolution of the theory of public finances in Ukraine]. Ky'yiv: NAN Ukrayiny', Instytut ekonomiky' ta prohnovannya [in Ukrainian].
8. Sy'nchak, V. P. (2006). *Evoluciya naukovoï dumky' v opodatkuvani ta yiyi realizaciya u podatkovy'kh systemakh* [The evolution of scientific thought in taxation and its implementation in the tax systems]. Ky'yiv; Khmel'ny'c'ky': KhUUP [in Ukrainian].
9. Schumpeter, J. A. (2001). *Istoriya e'konomicheskogo analiza* [History of economic analysis] (Vols. 1–3). St. Petersburg: E'konomicheskaya shkola [in Russian].
10. Akerlof, G. A., Shiller, R. J. (2009). *Animal Spirits. How Human Psychology Drives the Economy, and Why It Matters for Global Capitalism*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
11. Bilorus, O. H. (2016). *Ekonomichna hlobalisty'ka. Svit – sy'stema hlobalizmu* [The economic globalization. The world system of globalization]. Ky'yiv: Universty'tet "Ukrayina" [in Ukrainian].
12. Yefy'menko, T. I. (2015). Aktual'ni problemy' transformaciï finansovo-ekonomichny'kh teorii v umovakh hlobal'ny'kh zmin [Actual problems of transformation of the financial and economic theories in the conditions of global change]. In O. H. Bilorus, T. I. Yefy'menko (Eds.). *Finanova hlobalizaciya i yevrointehraciya* [Financial globalization and European integration] (pp. 13–29). Ky'yiv: DNU "Akademiya finansovoho upravlinnya" [in Ukrainian].
13. Lunina, I. O. (Ed.). (2014). *Rozvy'tok derzhavny'kh finansiv Ukrayiny' v umovakh hlobalizaciï* [The development of public finances Ukraine in the context of globalization]. Ky'yiv: NAN Ukrayiny', Instytut ekonomiky' ta prohnovannya [in Ukrainian].
14. Reinhart, C. M., Rogoff, K. S. (2009). *This Time Is Different: Eight Centuries of Financial Folly*. Princeton: Princeton University Press.
15. Spence, M. (2012). *The Next Convergence: The Future of Economic Growth in a Multispeed World*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
16. Stiglitz, J. E. (2011). *Freefall: America, Free Markets, and the Sinking of the World Economy*. New York; London: W. W. Norton Company.
17. Stiglitz, J. E. (2016). *The Euro. How a Common Currency Threatens the Future of Europe*. New York; London: W. W. Norton Company. Retrieved from <https://www.amazon.com/Euro-Common-Currency-Threatens-Future/dr/03932540zx>.
18. Stiglitz, J. E. (2013). *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future*. New York; London: W. W. Norton Company.
19. Chukhno, A. A. (2012). *Vy'brani praci* [Selected works] (Vols. 1–2). Ky'yiv: DNU "Akademiya finansovoho upravlinnya" [in Ukrainian].
20. Bec, O., Lisovenko, V. (2014). Evoluciya naukovy'kh koncepcij derzhavnoho borhu [Evolution of scientific concepts of public debt]. *Ry'nok cinny'kh paperiv Ukrayiny'* [Stock Market of Ukraine], 1–2, 11–20 [in Ukrainian].
21. Kahneman, D., Tversky, A. (1979). Prospect Theory: An Analisyis of Decision Under Risk. *Econometrica*, 47, 263–291. Retrieved from www.albacharia.ma/xmlui/bitstream/handle/123456789/31987/kahnmtversky.pdf?sequence=1.
22. Suprun, N. A., Bodnarchuk, T. L. (2013). Evoluciya konceptual'ny'kh zasad doktry'ny' protekcionizmu [Evolution of the conceptual foundations of the doctrine of protectionism]. *Ekonomichna teoriya* [Economic theory], 4, 66–77 [in Ukrainian].

23. Yefy'menko, T. I., Myarkovs'ky', A. I. (Eds.). (2013). *Finansy'. Byudzhet. Podatky: nacional'na ta mizhnarodna terminolohiya* [Finances. Budget. Taxes: national and international terminology] (Vol. 1). Ky'yiv: DNNU "Akademiya finansovoho upravlinnya" [in Ukrainian].
24. Yukhy'menko, P. I., Lovochkin, S. V., Fedosov, V. M., & Yuriy, S. I. (2010). *Finansova dumka Ukrainy* [Financial idea of Ukraine] (Vol. 1). Ky'yiv: Kondor [in Ukrainian].
25. Khokhulyak, V. V. (2014). *Vikhy' stanovlennya nauky' finansovoho prava* [Milestones of the formation of the science of financial law]. Odesa: Feniks [in Ukrainian].
26. Zonnenfel's, I. (1787). *Nachal'ny'e osnovy' policii ili nalogooblozheniya* [Initial basics of police or taxation]. Moscow: Universitetskaya tipografiya [in Russian].
27. Yanzhul, I. I. (2002). *Osnovny'e nachala finansovoy nauki: uchenie o gosudarstvenny'kh dokhodakh* [The basic principles of financial science: the doctrine of state revenues]. Moscow: Status [in Russian].
28. Kene', F., Tyurgo, A. R. Zh., Dyupon de Nemur, P. S. (2008). *Fiziokraty'. Izbranny'e e'konomicheskie proizvedeniya* [Physiocrats. Selected Economic Works]. Moscow: E'ksmo [in Russian].
29. Smith, A. (2001). *Dobrobut nacij. Doslidzhennya pro pry'rodu ta pry'chy'ny' bahatstva narodiv* [An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations]. Ky'yiv: Port Royal [in Ukrainian].
30. Bezobrazov, V. P. (1867). *O vliyanii e'konomicheskoy nauki na gosudarstvennyuyu zhizn' v sovremennoy Evrope* [On the impact of economic science on public life in modern Europe]. St. Petersburg: tipografiya Imperatorskoj Akademii nauk [in Russian].
31. Mill, J. S. (2007). *Osnovy' politicheskoy e'konomii s nekotory'mi prilozhenimi k social'noj filosofii* [The Principles of Political Economy: with some of their applications to social philosophy]. Moscow: E'ksmo [in Russian].
32. Kotlyarev'skij, S. A. (1926). *Finansovoe pravo SSSR* [The Financial Law of the USSR]. Leningrad: Gosizdat [in Russian].
33. Bunge, N. Kh. (1985). *Ocherki politiko-e'konomicheskoy literatury'* [Essays on political and economic literature]. St. Petersburg: Tipografiya Kirshbauma [in Russian].
34. von Stein, L. (1874). *Uchenie ob upravlenii i pravo upravleniya s sravneniem literatury' i zakonodatel'stv Francii, Anglii i Germanii* [The doctrine of management and the right of management with a comparison of the literature and legislations of France, England and Germany]. St. Petersburg: Izdatel'stvo A. S. Gieroglifova [in Russian].
35. von Stein, L. (1885). *Finansovaya nauka: gosudarstvennoe khozayajstvo* [Financial science: government economy] (Vol. 1). St. Petersburg: Tipografiya Severnogo tipograf. agenstva [in Russian].
36. Boldy'rev, G. I. (1924). *Podokhodny'j nalog na Zapade i v Rossii* [Income tax in the West and in Russia]. Leningrad: Izdatel'stvo Severo-zapadnogo proburo VSNKh [in Russian].
37. Keynes, J. M. (1999). *Traktat pro hroshovu reformu. Zahal'na teoriya zajnyatosti, procenta ta hroshej* [The General Theory of Employment, Interest and Money]. Ky'yiv: Osnovy' [in Ukrainian].
38. Eatwell, J., Milgate, M., Newmen, P. (Eds.). (2004). *E'konomicheskaya teoriya* [The World of Economics]. Moscow: INFRA-M [in Russian].
39. Krugman, P. (2008). *The Return of Depression Economics and the Crisis of 2008*. New York: W. W. Norton. Retrieved from <https://www.google.com.ua/webhp?ie=UTF-8&rct=j#q=Krugman+P.+The+Return+of+Depression+Economics+and+the+Crisis+of+2008.+%2F+P.+Krugman.+New+York:+W.+W.+Norton+%2C+2008.+%E2%80%94+224+p&>.
40. Krugman, P. (2007, February). Who Was Milton Friedman? *The New York Review of Books*. Retrieved from <https://www.google.com.ua/webhp?ie=UTF-8&rct=j#q=Krugman+P.+Who+Was+Milton+Friedman+%2F+P.+Krugman+%2F+The+New+York+Review+of+Books.+%E2%80%93+15.02.2007&>.
41. Hayek, F. A. (2005). *Doroga k rabstvu* [The road to serfdom]. Moscow: Novoe izdatel'stvo [in Russian].
42. Vajntraub, S. (Ed.). (1981). *Sovremennaya e'konomicheskaya my'sl'* [Modern economic thought]. Moscow: Progress [in Russian].